

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, доцента Віталія Євгенійовича Луцьова на дисертацію Гука Назарія Орестовича «Психологічні аспекти становлення моральної самосвідомості майбутнього юриста», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

Загальна характеристика роботи. Дисертаційна робота Н. О. Гука присвячена одній з найбільше невизначених категорій сучасних соціально-поведінкових наук. Проблематика, що розглядається адресує нас до феноменів загальної психології, психології особистості, психології морального судження та прикладної психодіагностики. Саме ця міждисциплінарність і складає, на нашу думку, її головну дослідницьку вартість. Здобувач методологічно переконливо з позицій психологічної науки дослідив конструкт, який традиційно описувався в категоріях філософської етики чи деонтології, і перевів його у площину вимірюваного психологічного утворення, доступного для квантифікації та статистичної перевірки. Такий перехід від нормативно-описового до операціонально-вимірювального дискурсу заслуговує на схвальну оцінку.

Робота органічно вписується у сучасний напрям досліджень етичного функціонування фахівця в умовах хронічного професійного стресу та морального дистресу. Проблема того, як особистість зберігає моральну цілісність під тиском конкуруючих норм, інституційних очікувань і виснаження, нині перебуває у фокусі світової психології здоров'я та психології праці. Дисертант підійшов до неї не з боку наслідків (вигорання, деформація), а з боку ресурсу самої моральної самосвідомості як регулятора, що або утримує, або не утримує етичну послідовність. Це продуктивна інверсія звичної логіки.

Окремої уваги заслуговує те, наскільки коректно теоретичні засади корелюють з емпіричними, так кожному із шести постульованих компонентів дослідницької моделі є власний вимірювальний відповідник у структурі авторського опитувальника, а перевірна матриця прямо співвідносить теоретичні конструкти зі шкалами-операціоналізаторами. Такий підхід свідчить про зрілу психометричну культуру автора і робить його висновки прозорими для верифікації.

Доцільним вважаємо і рішення автора будувати докази не на одному критерії, а на конвергенції незалежних ліній свідчень, зокрема внутрішня узгодженість шкал, факторна структура, інваріантність вимірювання, очікувані зовнішні кореляції та інкрементна валідність понад уже наявні методики. Коли висновок спирається на кілька незалежних джерел

доказовості, що вказують в один бік, довіра до нього зростає непропорційно до кількості процедур. Дисертант цим принципом скористався свідомо.

Як фахівцеві у галузі загальної та медичної психології, що працює з метакогнітивними моделями саморегуляції, нам особливо цінним видається те, що автор не обмежився декларативним покликанням на загальні «когнітивні основи» моральності, а ввів метакогнітивне профілювання як повноцінний блок предикторів і перевірів його внесок у структурній моделі. Здобувач коректно розрізнув два функціональні контури: рефлексивно-контрольний (моніторинг власних суджень, гальмування імпульсивних реакцій, перевірка раціоналізацій) та афективно-чутливий (розпізнавання емоційної значущості ситуації, емпатійне співвіднесення), і співвідніс їх із відповідними компонентами моральної самосвідомості. Це переводить роботу з рівня феноменологічного опису на рівень функціонально-механізмowego пояснення.

Показовим є те, що метакогнітивна частина моделі підтвердилася лише частково: значущі зв'язки встановлено для параметрів довільного контролю та моніторингу суджень, тоді як показники афективно-орієнтаційного регулювання очікуваного внеску не виявили. Автор не приховав цієї асиметрії, а визначив її як самостійний результат. Вважаємо, що саме такі «непідтвержені» фрагменти моделі нерідко несуть найбільше евристичне навантаження, оскільки вказують на специфіку вибірки та потребу в уточненні теоретичних очікувань. Готовність дисертанта залишати подібні питання відкритими радше додає роботі наукової чесності, аніж послаблює її. Відтак намічається й перспектива подальшого аналізу, диференціація метакогнітивних предикторів за типом регуляторного навантаження.

Концептуально вдалим вважаємо протиставлення двох регуляторних систем: конструктивної (ціннісно-чеснотний профіль як ресурс) та деструктивної (правова моральна дезангажованість як ризик). Дисертант не просто описав їх паралельно, а показав їхню взаємну антагоністичність і встановив, що внутрішнє привласнення норм є тим механізмом, який блокує запуск раціоналізацій неетичної поведінки. Емпірично обґрунтоване розрізнення «операційних» чеснот, що вимагають вольового зусилля, та «декларативних», нівельованих ефектом стелі, має, окрім теоретичної ваги, цілком конкретний прикладний сенс: воно вказує, на що саме слід спрямовувати освітню інтервенцію, а що працює лише як соціально схвалювана відповідь.

Цінним результатом є й виявлена «відкладена» динаміка поведінкового компонента, який майже не зростає на ранніх етапах навчання, але різко прискорюється на завершальному. Це узгоджується із сучасними уявленнями про те, що саморегуляційні навички консолідуються через практику, а не через декларативне засвоєння знань, і має пряме значення для проектування програм підготовки фахівців соціономічного профілю.

Структура роботи є класичною, підпорядкована єдиній дослідницькій логіці, у якій теоретичне моделювання, методичне опрацювання та емпірична перевірка утворюють замкнений цикл доказування.

У першому розділі здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз, який, на наш погляд, виходить за межі звичайного огляду літератури. Дисертант не просто реферує наявні концепції, а вибудовує ієрархію рівнів функціонування досліджуваного утворення — від філософсько-нормативного до особистісно-ідентифікаційного. Особливо відзначимо коректне залучення двопроектної моделі морального судження: автор не зводить її до популярної метафори «швидкого» та «повільного» мислення, а інтерпретує крізь призму взаємодії афективно-інтуїтивних реакцій і рефлексивно-контрольних механізмів. Вважаємо теоретично виправданим і те, що психологію відповідальності визначено як системоутворювальну ланку моделі — саме вона забезпечує перехід від усвідомлення до саморегуляції та дії. Як було показано у розділі, без цього перехідного механізму будь-яка модель моральної самосвідомості залишалася б статичним переліком компонентів. Особливо згадки заслуговує систематизація ризиків професійної соціалізації, що зближує роботу із сучасними дослідженнями морального дистресу та етичного клімату в середовищах підвищеного навантаження.

Другий розділ демонструє те, що ми можемо називати психометричною сумлінністю автора. Дизайн дослідження обґрунтовано не формально, а змістовно: вибір періоду зрілої юності аргументований через функціональне дозрівання метакогнітивної саморегуляції, що для методологічно вимогливого читача є принциповим. Розробка авторського опитувальника супроводжується повним циклом психометричної підготовки від концептуальної операціоналізації конструктів до пілотної апробації на незалежній вибірці з оцінюванням внутрішньої узгодженості, тест-ретестової стабільності та конвергентної валідності. Доцільним вважаємо апріорне формулювання спрямованих гіпотез із заздалегідь визначеними знаками ефектів та процедурою корекції на множинність порівнянь: такий підхід суттєво знижує ризик підгонки інтерпретацій під отримані дані й відповідає сучасним вимогам до відтворюваності психологічного дослідження. Включення метакогнітивного профілювання як окремого діагностичного блоку розширює методичний інструментарій роботи за межі суто опитувальникової традиції й дозволяє оцінити функціональні параметри саморегуляції незалежно від змістового самозвіту про моральні якості.

Третій розділ є найвагомим за обсягом отриманих результатів. Психометрична верифікація авторського інструмента на основній вибірці підтвердила прийнятну факторну структуру, надійність шкал та що методологічно вирішально повну скалярну інваріантність вимірювання між когортами й за статтю. Підкреслимо: саме встановлення інваріантності надає коректності всім подальшим міжгруповим зіставленням, і відсутність цього кроку знецінила б порівняльний аналіз. Здобувач цю передумову забезпечив свідомо. Цінним результатом є диференційований аналіз траєкторій окремих компонентів, що виявив їхню гетерохронність: афективно-ціннісні складові випереджають у розвитку когнітивно-регуляторні, а поведінковий компонент демонструє характерну «відкладену» динаміку. Не менш показовим є встановлення антагоністичного зв'язку моральної самосвідомості з

механізмами моральної дезангажованості та виявлення диспозиційної стійкості окремих із них. Структурне моделювання дозволило інтегрувати освітній, ціннісний та метакогнітивно-регуляторний предиктори у єдину пояснювальну модель із суттєвою часткою поясненої дисперсії. Завершується розділ розробкою програми психолого-педагогічного тренінгу, мішені якої виведено безпосередньо з виявлених емпіричних дефіцитів, а не задано апріорно, що ми оцінюємо як методично коректне рішення.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що кожен із трьох розділів несе самостійне дослідницьке навантаження, а їхня послідовність відтворює повний шлях наукового доказування від концептуалізації конструкта через його вимірювання до встановлення детермінант і окреслення шляхів цілеспрямованого розвитку.

Запитання до дисертанта

1. Авторський опитувальник передбачає самооцінювання, тоді як вимірюваний конструкт стосується моральних якостей, соціально бажаних за визначенням. Як у процедурі та психометричних показниках Ви контролювали ефект соціальної бажаності й настанову на самопрезентацію, і чи можна виключити, що частина виявленого зростання вздовж когорт відображає радше зростаюче вміння давати «правильні» відповіді, ніж реальний розвиток моральної самосвідомості?

2. Метакогнітивний профіль у Вашій моделі побудований на скринінговому самозвітному інструменті, що фіксує суб'єктивно усвідомлювані параметри контролю та моніторингу суджень. Чим Ви можете обґрунтувати правомірність висновку про функціональну саморегуляцію особистості на підставі таких показників, адже самозвіт про метакогнітивний контроль і реальна ефективність цього контролю в умовах морального навантаження можуть суттєво розходитися?

3. Виявлене Вами часткове підтвердження метакогнітивної моделі: значущі зв'язки для параметрів довільного контролю та моніторингу за відсутності таких для афективно-орієнтаційного регулювання Ви пояснюєте специфікою вибірки майбутніх юристів. Чи не може ця сама асиметрія вказувати на адаптивне емоційне дистанціювання як нормативний функціональний патерн саме цього контингенту, і як тоді розмежувати конструктивне дистанціювання від раннього маркера моральної десенситизації?

4. Як Ви операційно розмежуєте моральну самосвідомість, з одного боку, та суміжні особистісні утворення, зокрема особистісну зрілість, психологічне благополуччя, резилієнтність, з іншого? Інакше кажучи, що саме Ваш конструкт пояснює понад те, що вже охоплюють ці добре відомі змінні, і чи передбачали Ви перевірку його дискримінантної відмежованості від них?

Разом із тим, попри уточнення та питання слід вважати, що дисертація Гука Назарія Орестовича «Психологічні аспекти становлення моральної самосвідомості майбутнього юриста» є самостійним, методологічно витриманим і завершеним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання — теоретично обґрунтовано та емпірично

верифіковано психологічну структуру й детермінанти моральної самосвідомості фахівця-правника, а також створено й валідовано відповідний психодіагностичний інструментарій. Положення дисертації достатньо обґрунтовані, висновки логічно випливають з отриманих даних, наукова новизна, теоретична та практична значущість є очевидними. Висловлені запитання мають характер наукового діалогу і не впливають на загалом високу оцінку роботи.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44., а його автор, Гук Назарій Орестович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук, доцент

доцент закладу вищої освіти

кафедри загальної і медичної психології

Національного медичного університету

імені О. О. Богомольця МОЗ України

Віталій ЛУНЬОВ

